

Arany János a szalontai nép emlékezetében

A szalontai népköltészet anyagát gyűjtögetve, itt-ott Arany Jánosról is hallottam egyet-mást. A hallottak között sok volt az olyan, amit sem Ercseinél, sem Kolozsvárinál, sem Gyöngyösynél nem olvastam; de meg föltűnt az is, hogy Aranyról, a jegyzőről és költőről, mennyire keveset tudnak; inkább gyermekkorából mesélgetnek egyes dolgokat s ezeket is inkább az asszonyok, mint a férfiak. Összegyűjtöttem tehát mindazt, amit hallottam és csoportosítottam a nyert adatokat, tekintet nélkül arra, van-e már róluk tudomásunk vagy nincs, valóik vagy legalább is valószínűek-e vagy sem. Akiket érdekel, úgyis meg fognak tudni mindezekre felelni s észre fogják venni, mi az új adat közleményemben. S ilyen sok van, még ha az emlékezet tévedéseit nem számítom is; és ennek oka, hogy én természetyszerűleg a gazdálkodó néppel érintkeztem, adataimat tőle nyertem (Bényei Sándorné, Szathmári György, Arany Mihály, Boros Lajos, Jámbor Mihály stb.), nem pedig az intelligensebb osztálytól. Azt akarom tehát bemutatni, hogyan él Arany emléke saját néposztályának, távoli rokonságának emlékezetében.*

Hogy a család régen költözött be Szalontára a biharmegyei Nagyfaluból s hogy a beköltöző ős neve Sámuel volt, általában ismeretes dolgok itt. Családfáját így ismerik: Sámuel – György – György (és János) – János (és György) – György (és János, Mihály, Ferenc) – Sára és János.

Sokan tudják még azt is, hogy házuk kicsiny «gazos» ház, amolyan «cserin»-lakás volt: «*úcs csinálták aszt, kírem szípen, hogy két fécскеfarku-gerendát szëmbë egymással lëástak a földbe, ótán kërészbe vetëttek rajtuk ëgy harmadikat: ëre pácákat erösítëttek úgy, hogy a pácikók vígeji a földet írtík, ótán szalmát mëg gaszt hintëttek rájuk; mëg a kútostor is venyigébüül vót fonva, av vëdër mëg kákábüül.*

»

Költőnk apjára, Arany Györgyre is sokan emlékeznek; tudják, hogy amolyan «két ökrös» földesgazda volt, néhány köböl földdel, annyira szegények voltak, hogy van, aki arra is emlékezik: «

mikor eccër felesége hazavitte a szomszídba a kőccsönkírt dagasztószéklábat

». Mondják azt is, hogy «

magoss, sován, barna embër vót

», amolyan egyszerű, de írni-olvasni tudó, józaneszű földesgazda: «

gyönyörű szípen tudott ám mesélni; úgy fojt a szájárúl asz szó, mint a csurgatott víz

». Emlegetik, hogy «

eccër a tehene kilükte a szemit

» s hogy milyen csodálatosan gyógyult meg magától. Nagyon boldogan élt feleségével, Megyeri Sárával, kiről azonban csak annyit hallottam, hogy «

nagyon dógos asszon vót a, magaszútte, magamosta vászonpendejbe járt, ótán egy nap sē hijánzott a templombúl

».

A kis Arany Jankóról azt mesélgetik, hogy nagyon jó gyerek volt; édes anyja «*kőcementéjét*» fogva ment mindig a templomba; korán megtanult írni-olvasni apjától a padka mellett, a hamuban kihégyezett fűzfavesszővel rajzolgatva a betűket és számokat. Már mint ködmönös gyerek kijárt apjával a földjükre s míg apja dolgozott, ő a zsoltárokat énekelgette, meg a Miatyánkot szavalgatta, melyet három nyelven: magyarul, deákul és cigányul tudott. A templomban mindig ő kereste ki anyjának a zsoltárokat és dicséreteket s mindig tudta az idézett helyet, honnan a pap fölvette a leckét. Szeretett játszani is, különösen csörcsönyözni (kockakő) és bigézni; apja azonban nem igen eresztette el hazulról, mert igen szerette és féltette kis fiát, azért rendszeren édes anyja segített neki a szökésben. Kis iskolásfiú korában történt meg vele, hogy «

eccēr êmēnt egy pajtásával, Modos Lajossal pennát csinálni; lēfokták a köleséri libákat és kicibáltak belőlük egy jó csomó pennára valót; dē az asszony iszrevette, mēgmonta az öreg Arannak, oszt a Jankó nagyon kikapott

». Több más esetet is emlegetnek ez időből róla; egyszer, míg apja egyébbel volt elfoglalva, ő vigyázott a szénáskert mellett legelő négy ökorre; de mint aféle kisgyerek, elbáméskodott s a négy ökör a szénáskertbe szabadult; apja figyelmeztető szavaira egész nyugodtan csak ennyit válaszol: «

Sz nēm tēsnek azok ott sēmmi kárt, csak színát észnek

». Egy másik elbeszélés szerint apja kukoricatörni is kivitte fiát még mint kis iskolásfiút; a gyerek azonban unta a dolgot s alig szedte félig a zsákot, odaszólt atyjának: «

Idēs apám, ēlig lēssz em mán a mi malacunknak

».

Később történt, mikor már kijárta a négy iskolát, hogy édesapja szegénységük miatt nem akarta tovább taníttatni, hanem házi munkára fogta; kint őrizte hát az ökröket a komlósi dűlőben levő kis tanyájukon József naptól egész Szent György napig; de egyszer nagy vihar támadt s csuromvizes gatyával hazaszaladva mondta édes apjának, hogy ő bizony nem őriz többet ökröt, hanem tanulni fog; s így is lett.

Beszélik, hogy testileg gyenge, vékonydongájú gyerek volt, félrehúzódó, szerény, elgondolkozó, de mindig jó tanuló és jó magaviseletű; mint kis deák, mendikás volt, mert szülei okkor már olyan szegények voltak, hogy maguk is lányukhoz, Jámbor Sándornéhoz mentek lakni; septe s fűtötte hát az iskolát s hordta a preceptoroknak az ételt minden nap más háztól, amint az akkor szokásban volt; az iskolában rendszeren a kandalló melletti sarokban ült s onnan igazgatta a tüzet. Ha szabad ideje volt, elmesélgetett a gyerekeknek, kik ezért reggelire kolbászt és szalonnát vittek neki, amit a gyerekekkel együtt süttött meg a kandalló tűzében. A

kisebb gyerekek nagyon szerették, nemcsak szép meséiért, hanem mert hátára vette őket s úgy lovagoltatta. Rendesen az iskolában aludt a kandalló mellett, csak ha nagyon hideg volt, kért valamelyik gyerek szüleitől éjjeli szállást, mert nem akart ő is néniének terhére lenni. Rendkívül elgondolkozó volt, úgy hogy a tálalásnál sem állott soha oda az esze, mindig előntötte a levest.

Említik, hogy korán kezdett verselni; egy darab sült tökért vagy egy «*vágás*» kolbászáért olyan verset «

, hogy csuda vót hallgatni

». Mikor egy szüretkor társaival kiment a szőlőskertbe, egy vén cigány meg fia muzsikálgatott az egyik szüretelő csapat előtt; rögtön verset mondott róluk, hogy egy cigány, meg egy fél cigány húzza keservesen. Ilyen tréfás verseket írogatott órák alatt is s midőn egyszer a rektornak kezébe került egy kis cédula, kérdezősködésére bátran válaszolta: «

Tudok én még többet is

».

Emlékeznek iskolai preceptorságára s arra is, hogy Debreczenből elment Kisújszállásra ideiglenes tanítónak, de nem szegénysége miatt, hanem mert egyszer reggelig kimaradt, s mint nagyon szégyenlős fiú nem akart a rektor szeme elé kerülni. Mások szerint azonban ez az esemény akkor történt, mikor színész lett; színészkedéséről azonban úgy tudják, hogy nagyon rossz színész volt, csak holmi színlaposztó; s mikor Szigeten édes anyja betegségét megálmodta, három ezüsthuszassal zsebében hazajött (ezt is csak azért szorongatta, hogy ne mondják, hogy krajcár nélkül jött haza) gyalog, éhezve, áthúlva, lerongyolódva; először is az iskolát kereste fel, hol egyik tanuló társa már rektor volt, s ez látván, hogy barátja ruhája mennyire le van nyúve («*még a kapca is kiláccott a csizsmájából*») a saját ruhába öltöztette s úgy küldte haza.

Életének további folyamát már csak igen hézagosan ismerik; mondják, hogy hazajövele után egy idő múlva segédjegyző lett a hanyag Borbély Pál mellett, s mert nagyon finoman bánt a néppel, nemsokára főjegyző lett. Hogy mennyire becsülte a népet, arra a későbbi időkből is mondanak egy esetet; vejét látogatni Szalontán lévén, ép a szőlőből hazajövet találkoznak egy ismerős földesgazda feleségével; ez, mert nem volt velük «*beszidős*», meg restelt is kosarat cipelve menni az urakkal, a szőlőskert végén el akart válni tőlük; Arany azonban nem engedte, azt mondván, hogy a munka nem szégyen, menjen csak bátran velük. Jegyzősködése idején írta az «

vót ám nekije szíp gyümölcsös még virágos kertye

». Ez idő tájt halt meg édes anyja, apja azonban még élt és fia igen szerette («

azír is áldotta úgy még az isten

»). Vannak, kik arra is emlékeznek, hogy mikor Petőfi («

mindig úsz szaladgált és beszílt a kerbe, uram bocsá, mint ěb bolon

») Szalontára jött, épen a városház tornácán pipázgató Arany Jánostól kérdezte meg, hogy hol lakik Arany János; Arany készségesen elvezette a nem valami barátságos Petőfit lakására, s itt derült ki aztán a dolog.

A szabadságharc kitörésekor nemzetőr lett, azonban néhány barátjával összebeszélvén, innen egy éjjel megszöktek s ezt fel is írták a kaszárnya falára; üldözőbe vették őket s Aranyt előbb Rozványék, majd Darvasiék rejtegették mintegy hat hónapig egy kis szobácskában (ezt még mutogatják is) kenyeret és vizet egy kerek lyukon adogatva be neki; s még itt is mindig dolgozott. A szabadságharc utáni életéről annyit tudnak, hogy előbb Rozványéknál, aztán vagy két hétig a Balogh Mihály házában, végre az árpádi papnál rejtőzködött, azután Kőrösre ment tanárnak, végre Pesten «*költő lett*» (s ezt egészen úgy említik, mint mikor másról azt mondják, hogy csizmadia vagy szabó lett; a népnek ez is mesterség, sőt még olyanabb, hisz a malacról is azt mondják itt, hogy «*pojétás*»). Ez időtől kezdve csak azt tudják róla – és ezt sokan állítják – hogy pénzt adott kölcsön nagy kamatra a szalontaiaknak. Körülbelül ennyi az, ami a szalontai gazdanép emlékezetében Arany Jánosról megmaradt. Nem sok, de egyben-másban jellemző.

*Kellő utánjárás mellett fölhasználtam néhány oly adatot is, melyekre egy tanítványom (Mezei Károly) önképzőköri pályadolgozata figyelmeztetett.

Forrás:

Irodalomtörténet 3. évfolyam 1. szám, 1914. 64-67

http://epa.oszk.hu/02500/02518/00017/pdf/EPA02518_irodalomtortenet_1914_01_63-80.pdf